

Nog meer 'Vreugde'

'Verborgen' kunst nader bekeken

Eddy Smits *

In het vorige nummer hebben we aandacht geschonken aan de vaas van Vreugde, die tot het eind van de jaren zeventig het Stationsplein sierde. De vaas is inmiddels tientallen jaren uit het beeld verdwenen.

Toch is in onze stad op twee plaatsen meer werk van de in Den Bosch geboren Louis J. Vreugde (1868-1936) aan te wijzen. Beide sculpturen werden gemaakt in opdracht van de destijds bekende huisarts Dr. G.J.P. Daniëls, die met Vreugde bevriend was.

Relatie Vreugde - Daniëls

Hun vriendschap dateert uit de tijd van het wereldje rondom de schilder Piet Slager (1871-1938). Alle drie waren Bosschenaar van geboorte (Vreugde 1868, Slager 1871, Daniëls 1872). Slager zat ongeveer gelijk met Vreugde op de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten aan de Sint Jorisstraat. Beide leerlingen vielen op door het behalen van verscheidene prijzen. Ongetwijfeld kenden zij elkaar. Na voltooiing van zijn opleiding maakte Slager spoedig naam als portretschilder van stad- en landgenoten. In 1898 volgde zijn benoeming tot leraar handtekenen op de Koninklijke School. Onder de kennissenkring van Slager bevond zich Daniëls. Via Slager kwam Vreugde in contact met Daniëls.

Volgens de dochter van Vreugde, mevrouw Broekmeyer-Vreugde, was de vriendschap optimaal. Het in Haarlem woonachtige kunstenaarsgezin logeerde veel in Den Bosch bij de doktersfamilie. Daniëls bracht de vakantie met zijn gezin vaak te Zandvoort door, waar hij een etage huurde. Vreugde zocht hem dan vanuit Haarlem per fiets op.

Detail van het grafmonument van Keesje Daniëls op de begraafplaats Groenendaal. (Foto: BAM)

Gerardus Johannes Petrus Daniëls (1872-1933) slaagde in 1901 voor het artsexamen. De Bossche gemeenteraad benoemde hem in dat jaar tot geneeskundige voor de armenpraktijk. Daniëls was medeoprichter van het Groene Kruis in 's-Hertogenbosch en verscheidene jaren actief als penningmeester, secretaris en bestuurslid. Op 1 januari 1908 werd hij benoemd tot geneesheer van

het zieken- en ondersteuningsfonds van de spoorwegbeambten.

Gedurende een kwart eeuw was Dr. Daniëls in 's-Hertogenbosch werkzaam. In deze tijd wist hij een drukke praktijk op te bouwen. Hij werd gerespecteerd, mede door zijn inzet voor de armen. In december 1926 verkreeg hij eervol ontslag. Daarna vestigde hij zich in 's-Gravenhage, waar hij in 1933 overleed.

Grafmonument

Een tragisch moment in zijn leven was het overlijden van zijn zoontje Keesje aan difterie in 1906. Het kind was slechts tweeënhalf jaar oud. Aan zijn vriend Louis Vreugde vroeg hij een grafmonument voor zijn kind te ontwerpen voor de begraafplaats Groenendaal.

Vanaf 1830 was het bij wet in Nederland verboden om doden in kerken te begraven. Gemeenten met meer dan 1000 inwoners legden buiten de bebouwde kom nieuwe begraafplaatsen aan; steden wier grondgebied werd begrensd door wallen en singels kampten met het probleem een geschikt terrein binnen hun grenzen te vinden. Vaak kwam men terecht bij oude verdedigingswerken die hun functie verloren hadden. Zo ook in 's-Hertogenbosch. Groenendaal werd vanaf 1856 aangelegd op een deel van het terrein van fort Orthen, rechts van de grindweg van 's-Hertogenbosch naar Crèvecoeur. Geheel naar de smaak van die tijd werd gekozen voor een parkachtige aanleg. De begraafplaats werd op 20 mei 1858 in gebruik genomen met de begrafenis van Johannes Groenendaal. Naar hem werd de begraafplaats vernoemd. Centraal in het noordwestelijk gedeelte staat de neogotische bisschopskapel (1882), naar een ontwerp van L.C. Hezenmans. Eronder bevindt zich de crypte van de bisschoppen van 's-Hertogenbosch. Rondom deze kapel zijn ook de belangrijkste grafmonumenten gegroepeerd, waaronder vele van notabele families. Zij vormen een staalkaart van laat negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse grafsculptuur, waaruit valt af te lezen hoe de katholieke funeraire cultuur zich ontwikkeld heeft.

Ten westen van deze kapel staat het grafmonument van Keesje Daniëls. Het werd een nogal uitzonderlijke scheping, vervaardigd uit rode zandsteen, in romantisch/realistische stijl. Het ongeveer 1,50 meter hoge aandoenlijke beeld is met sokkel op een rechthoekig hardstenen basement geplaatst. De voorstelling betreft een op een wolk staande, ten hemel stijgende vrouwelijke engel met slapend kind in de armen. Het in een matrozenpakje gekleed kindje heeft zijn armen om de nek van de engel geslagen. Verder valt op dat de engel een ster op het voorhoofd heeft en de grootte van de vleugels relatief klein is. De tekst op de voorzijde van de sokkel luidt: Keesje Daniëls, 24 juni 1903 - 3 januari 1906; aan de linkerkant staat de naam van de beeldhouwer vermeld: Louis J. Vreugde, Haarlem. De beeldhouwer heeft ge-

Detail natuurstenen reliëf boven de voordeur van de villa van Dr. Daniëls. (Foto: BAM)

tracht het jongetje naar diens gelijkenis uit te beelden. Het verhaal gaat dat ook de engelenfiguur gestileerd is naar het evenbeeld van mevrouw Daniëls.

Het object valt niet te vergelijken met andere grafmonumenten van Vreugde. Deze zijn onder meer te vinden in Ede (H.F.R. Brandts Buys), Zutphen (A.K.P.F.R. van Hasselt), Rozendaal bij Arnhem (groep Brandts Buys - Hesselink) en Amstelveen (Zorgvlied, Dr. Houwing). Ook op de begraafplaats Groenendaal is geen vergelijkbaar monument te vinden.

Een afbeelding van het grafmonument siert de omslag van het boek 'Begraven en Begraafplaatsen', behorende bij de Teleaccursus 1995-1996, welke onlangs is herhaald.

Voormalige dokterswoning

Behalve dit grafmonument heeft Vreugde nog een werkstuk voor Daniëls gemaakt. Hij creëerde de gevelversiering van diens villa aan de Van der Does de Willeboissingel 13, hoek Capucijnenlaan.

Tussen 1907 en 1910 verzeen in de uitbreidingswijk Het Zand verscheidene villa's, vooral rond het Julianaplein en aan de Van der Does de Willeboissingel. Opdrachtgevers waren de beter gesitueerden van de stad, zoals de families De Gruyter en Van Lanschot. Vergeleken met deze villa's was het huis van Dr. Daniëls bescheiden van opzet.

De villa heeft een globaal rechthoekige plattegrond en is met de lengte-as dwars op de Van der Does de Willeboissingel geplaatst. Het pand telt twee bouwlagen onder een hoog, geknikt schilddak. Het heeft verscheidene erkers waarboven balkons met borstwering. De lagere aanbouw aan de zijgevel is later toegevoegd.

Op de begane grond bevindt zich naast de vestibule aan de linkerzijde de voormalige wachtkamer en rechts de spreekkamer. Verder naar achter ligt de centrale hal die toegang verschaft tot de voormalige salon, de woonkamer en de keuken. Aan de achterzijde van het pand zijn de bijkeuken en de tuinkamer gesitueerd. De eerste verdieping is verdeeld in een kamer voor het personeel, een kinderspeelkamer, logeerkamer, ouderslaapkamer, en kinderslaapkamer.

Architect van de villa is F. Kuiper jr. De uit 1910-11 stammende villa vertoont stijlelementen van de Heroriëntatie (1905-1925). Deze stroming zocht aansluiting bij traditionele waarden, wat zich uitte in materiaalgebruik en het toepassen van barokke en classicistische versieringen. Kenmerken van deze bouwstijl zijn ook in deze villa terug te vinden: een symmetrische opzet met de hoofdingang in het midden; het gebruik van traditionele materialen als natuursteen, lei, rode baksteen en het toepassen van roedervensters.

Opvallend is de door Vreugde ontworpen gevelversiering (in reliëf) in de verder vrij sobere voorgevel. Zij is aangebracht op de balkons en boven de centrale ingang met natuurstenen boog. Het motief, engeltjes (putti) en guirlandes in natuursteen, grijpt terug naar de renaissance en de barok. Dergelijke gehouwen slingers van bladen, vruchten en bloemen werden toentertijd vaak als versiering toegepast boven vensters en ingangen, in frontons, tegen pilasters en onder onderdorpels.

Een ander kenmerk van deze stroming is dat ook de tuin bij het ontwerp betrokken werd. Helaas is de oorspronkelijke tuinmuur, uitgevoerd in baksteen en hout, vervangen door een veel opener stalen exemplaar, zodat de perceelsbegrenzing anders ervaren wordt. Ook is het tuinontwerp in de loop der jaren meermalen aangepast aan de smaak van de eigenaar.

Bescherming

De voormalige dokterswoning staat op de gemeentelijke monumentenlijst en geniet daarmee bescherming voor de toekomst. Voor het grafmonument is dit (nog) niet het geval. Wel zijn beide objecten opgenomen in het Monumenten Selectie Project (M.S.P.). Doel van dit project is het selecteren van nieuwe monumenten uit de periode 1850-1940. Het snel verdwijnen of veranderen van dit jongere culturele erfgoed maakt bescherming wenselijk.

Met plaatsing op de lijst zijn we er nog niet. Alles is nu eenmaal aan verval onderhevig. De villa staat er goed bij. De gevel is recentelijk schoongemaakt en aangetroffen schade hersteld. Bij het grafmonument is de situatie anders. Op het beeld zijn sporen van verwerking door inwatering waar te nemen. Ook ontbreekt er aan de linkerzijde een deel van het gewaad van de engel, mogelijk het gevolg van oorlogsschade. Vroeg of laat zal het beeld geconserveerd en mogelijk gerestaureerd moeten worden. Gezien de zeldzaamheid en het vrij unieke karakter van de voorstelling is dit zeker de moeite waard. Het zou zonde zijn om nog een kunstwerk van Vreugde verloren te zien gaan.

* Eddy Smits is historicus en werkzaam bij de afdeling BAM.

Bronnen

- R.K.M. Blijdenstijn, R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940* (Utrecht 1994) 92-96.
- *De Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant*, zaterdag 16 december 1933.
- *Catalogus Piet Slager 1871-1938, aspecten uit het Bossche verleden*, tentoonstelling Museum Slager 's-Hertogenbosch 7 september t/m 30 december 1988.
- Stadskantoor 's-Hertogenbosch, Archief Bouw- en Woningtoezicht, bouwdoossier 815, Van der Does de Willeboissingel 13.
- Monumenten Selectie Project.